

Şırnak (İdil) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları

Hatice Aksu ¹, İlhan Kaya Tekbudak ^{1*}, M. Alp Furan ², Gülistan Genli ²

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Van/Türkiye

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarımsal Biyoteknoloji Bölümü, Van/Türkiye

e-mail: ilhank@yyu.edu.tr

DOI: 10.57244/dfbd.1455612

Geliş tarihi/Received:20/03/2024

Kabul tarihi/Accepted:15/11/2024

Özet

Bu çalışma Şırnak İli İdil İlçesi'nde halk hekimliğinde kullanılan tıbbi bitkileri belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaçla 2019 yılı vejetasyon döneminde İdil İlçesi'ne bağlı 1 belde ve 34 köyde anket çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamında 112 kaynak kişi ile yüz yüze görüşme yapılmış ve 33 familyaya ait 73 bitki türünün halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışma alanından bitki örnekleri toplanmış, Herbarium örnekleri hazırlanmış ve bilimsel olarak teşhis edilmiştir. Toplanan örnekler Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü herbariumunda kayıt altına alınmıştır. Çalışma alanında belirlenen ve en çok takson içeren familyalar sırası ile şu şekildedir: Rosaceae 8 (%11.6), Fabaceae 7 (%10.3), Asteraceae 6 (%9.09), Brassicaceae 6 (%7.7) Lamiaceae 5 (%6.4). Saha çalışmalarında tespit edilen taksonların bilimsel adları, kullanılan kısımları, kullanım şekilleri ve tedavi edilen rahatsızlıklar hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Folk medicine, tıbbi bitkiler, İdil, Şırnak.

Plants Used in Folk Medicine in Şırnak (İdil) and Their Areas of Use

Abstract

This study was carried out to determine the medicinal plants used in folk medicine in İdil district of Şırnak Province. For this purpose, a survey was conducted in 1 town and 34 villages of İdil District during the 2019 vegetation period. In the study, face-to-face interviews were held with 112 resource persons and it was determined that 73 plant species belonging to 33 families were used as folk medicine. Plant samples were collected from the study area, their herbariums were made and they were scientifically identified. The samples collected were recorded in Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Agriculture Department of Plant Protection herbarium. Among the plants determined to be used in the research area, the first 7 families with the most taxa are Rosaceae 8 (11.6%), Fabaceae 7 (10.3%), Asteraceae 6 (9.09%), Brassicaceae 6 (7.7%) Lamiaceae 5 (6.4%). After the identified plants are scientifically described, information is given about the parts used, ways of using them and the diseases treated.

Keywords: Ethnobotanical, medicinal plants, İdil, Şırnak.

Giriş

Dünya'da çiçekli bitki tür sayısının 422.000 olduğu ve bunlardan 50.000 ile 70.000 arasında bitki türünün tıbbi amaçla kullanıldığı belirtilmiştir (Schippmann ve ark., 2006). Bazı araştırmacılara göre, gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda insanlar şifalı bitkileri hastalıklarının tedavisinde temel kaynak olarak kullanmaktadır (Palombo, 2009; Miara ve ark., 2019; Sönmez ve ark., 2019). Türkiye'de bulunan toplam takson sayısı kültür bitkileride dahil olmak üzere 11.707, endemik takson sayısı 3.694 ve endemizm

oranı ise %31.82 olarak tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye floristik açıdan oldukça zengindir ve 140 adet tıbbi amaçlı kullanılan bitki kaydedilmiştir (Güner ve ark., 2012).

Bitkilerle tedavi hakkındaki ilk kayıtlara M.Ö. 5000’li yıllarda Mezopotamya uygarlığında rastlanmış ve 250 bitkisel droğun kullanıldığı belirlenmiştir. Bitkilerin tedavi amaçlı kullanımı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tedavi amaçlı bitkisel ürünlerden nüfusun %80’i faydalanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bu oran %95’lere kadar çıkmaktadır. Dünya sağlık örgütüne göre günümüzde kullanılan farmasotik ilaçların %25’i tıbbi bitkilerden imal edilmektedir (Acıbuca ve Bostan Durak, 2018).

Ülkemizde tıbbi bitkilere dair en eski bilgiler; Büyük Türk-İslam bilgini İbni Sina’nın 11.Yüzyılda “Kanun” adlı eserinde geçmektedir. Büyük bir botanik bilgini olan Ziyaeddin İbni el Baytar (1197-1248) Anadolu ve Güney Avrupa’yı gezdikten sonra yazdığı “Müfredatı İbni Baytar Fit-tıp” adlı eserinde yakın doğudaki tıbbi bitkiler hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda yakın doğuya seyahatler düzenleyen Avrupalı botanikçiler, ülkemiz florasını da incelemiş ve başta Kuzeydoğu ve Güney Anadolu olmak üzere ülkemizde mevcut tıbbi ve aromatik bitkileri içeren eserler yayınlamışlardır (Anonim, 2023).

Dünyadaki milyonlarca insan, temel sağlık hizmetleri, gelir elde etme ve geçim kaynaklarının iyileştirilmesi için tıbbi bitkilere güvenmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne göre, bitkisel ürünlerin uluslararası pazarının 62 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir ve bu pazarın 2050 yılına kadar 5 trilyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir (WHO, 2023).

Gelişmekte olan ülkelerde ve kırsal toplumlarda tıbbi bitkilerin kullanımı hem değerli bir kaynak hem de gerekliliktir. Ayrıca birinci basamak sağlık sistemleri için gerçek bir alternatif sunmaktadır (Hayta et al., 2014).

İnsanların halk hekimliği uygulamalarını tercih etmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunların biri modern tıbbın tüm olanaklarını kullanmasına rağmen insanların hastalıklarına çare bulamayışı, bir diğeri de ocağın şifa vericiliğine olan inancıdır (Beki, 2021). Halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntemleri toplumların sahip oldukları kültürel değerlere göre farklılıklar göstermektedir. Hatta ortak kültüre sahip olan bazı toplumlarda benzer hastalıkların tedavisinde farklı yöntemlerin uygulandığı da görülmektedir (Tek, 2021).

Kırsal kesimde yaşayan halkının büyük çoğunluğu geleneksel olarak bitkileri, beslenme ve tıbbi amaçlar için kullanmaktadır (Polat ve ark., 2015). Son yıllarda ülkemizde tıbbi amaçlı bitkilerin geleneksel kullanımı araştırmacıların ilgisini çekmiştir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi, İran-Turan fitocoğrafik bölgesinde yer alan geniş ve önemli bir kuşaktır. İran-Turan florasının karakteristik özelliklerini göstermektedir. Aynı zamanda bu alan floristik kompozisyon bakımından en zengin alandır. Bölge florasındaki bu çeşitlilik ve Anadolu kavimlerinin uzun süredir tıbbi bitki zenginliğine sahip olmaları, bölgede tıbbi halk bilgisinin gelişimini açıklamaktadır. Zengin bir floraya sahip bölgede halk, eskiden olduğu gibi günümüzde de şifalı bitkilerden yararlanmaktadır (Muratgeldiev ve ark., 2000; Akgül, 2008). Etnobotanik açıdan bu bölge en az çalışılmış bölgelerin başında yer almaktadır.

Şırnak’ın İdil İlçesi, tıbbi bitkilerin zenginliği ve kullanımı açısından dikkat çekmektedir. Yöre halkı bitkileri değişik amaçlarla kullanmaktadır. Şırnak’ın İdil İlçesi’nde yürütülen bu çalışmada yöre halkı tarafından tıbbi amaçla kullanılan bitkilerin tanımlanması, bunların kullanılabilirliği ve yerel isimleri ile ilgili bilgiler verilmesi ve bu

kültürün gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmaların etnobotanik ve floristik açıdan ileride yapılacak olan çalışmalara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Materyal ve Yöntem

Çalışma alanı

İdil ilçesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda bulunmaktadır (K, 37.31379, D, 41.78255, 607 m) (Şekil 1). İlçenin Yüzölçümü 1224 km² olup rakımı ise; 773 metredir. İdil'in kuzey ve kuzey batısı dağlık ve engebelik, güneyi ise ovalık bir arazi özelliği göstermektedir. Karasal iklimin egemen olduğu İdil'de yazları kurak ve sıcak, kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir. Yağışlar genellikle kışları kar ve yağmur olarak düşmektedir (Anonim, 2023a). İdil, Süryanilerin yoğun yaşadığı dönemlerde üzüm bağları ve şarap yapımıyla ün kazanmıştır (Temel ve Şengül, 2018). 1924 yılına kadar köy olan İdil, 1924 yılında Cizre ilçesine bağlı bir Bucak, 1937 yılında ise ilçe olmuştur. Halen ilçeye bağlı 64 köy ile bu köylere bağlı 21 mezra bulunmaktadır (Anonim, 2023b).

Şekil 1. Şırnak İli'nin coğrafi haritası.

Kaynak kişilerle görüşmeler

2019 yılı Nisan-Temmuz ayları arasında Şırnak'ın İdil İlçesi'ne bağlı 1 belde (Alcanya) ve 34 köye (Alakamış, Akdağ, Bozburun, Çığır, Çayırılı, Dirsekli, Dumanlı, Duruköy, Haberli, Karalar, Kırca, Kozluca, Köyceğiz, Oymak, Oyali, Öğündük, Özbek, Özen, Pınarbaşı, Sulak, Sırtköy, Tepeköy, Toklu, Tepecik, Tekeköy, Ulak, Üçok, Uğrak, Yağmurca, Yolaçan, Yazman, Yörük, Yüksek, Yarbaşı) iki defa gidilerek arazi çalışması yürütülmüştür. Şırnak İli İdil İlçesi ve köylerinde tıbbi amaçla kullanılan bitkiler çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Bu çalışmada her bir örnekleme alanına ikişer defa gidilerek toplam 112 kaynak kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler.

Kadınlar, yaşlılar, halk hekimleri, çobanlar, dini önderler ve ebeler kaynak kişileri oluşturmaktadır. Kaynak kişilerle beraber araziye çıkılmış ve şifalı olarak belirttikleri bitkilerin yerel isimleri, toplandığı yer ve bilgiyi veren kişiye ait bilgiler kaydedilmiştir. Kaynak kişilere uygulanan anket Şekil 3’de verilmiştir.

Sıra No:.....
BİTKİSEL HALK İLAÇLARI ANKET FORMU
Çalışma bölgesi (Köy/Mezra):
Tarih:
Görüşülen kişi:
Kişinin adresi ve telefonu:
1. Bitkinin bilimsel ismi:.....)
2. Bitkinin Türkçe ismi:.....)
3. Bitkinin yöresel ismi:.....)
4. Bitkinin kullanım alanı: ☐ İnsan sağlığı ☐ Hayvan sağlığı
5. Yaş grubu: ☐ Bebek ☐ Çocuk ☐ Yetişkin
6. Cinsiyet: ☐ Erkek ☐ Kadın
7. Bitkinin kullanılış amacı:
8. Bitkinin kullanımı: ☐ Tek başına ☐ Karışım halinde
9. Bitki nereden/hangi ayda toplanır:
10. Bitkinin kullanılan kısmı:
11. Kullanılış/Hazırlanış yöntemi: ☐ Doğrudan ☐ İnfüzyon (demleme) ☐ Dekoksiyon
☐ Lapa (katkı maddeleri.....)
☐ Yakı (katkı maddeleri.....)
☐ Diğer: (.....)
12. Kullanım şekli: ☐ Dahilen ☐ Haricen ☐ Diğer:
13. Kullanım dozu / ölçüsü :
14. Kullanım zamanı a. ☐ Aç karnına ☐ Tok karnına b. ☐ Sabah ☐ Öğle ☐ Akşam
15. Kullanım süresi: ☐ gün ☐ hafta ☐ İyileşinceye kadar
16. Etkisi: ☐ Etkisiz ☐ Az etkili ☐ Orta etkili ☐ Çok etkili ☐ Tam (kesin) etkili
17. Yan etki: ☐ Yok ☐ Çok az ☐ Orta derecede ☐ Çok ☐ Öldürücü (açıklayınız:
18. Bitkinin tedavi dışında kullanım amacı:.....)
19. Bu bilgileri kimden/kimlerden öğrenmiş:.....)
20. Diğer bilgiler:

Şekil 3. Anket formu

Çalışmada toplanan bitkiler, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Murat ÜNAL tarafından bilimsel olarak teşhis edilmiştir. Elde edilen bitkiler Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü Herboloji Laboratuvarında saklanmaktadır.

Bulgular ve Tartışma

İdil (Şırnak)'de tıbbi bitkilerin geleneksel kullanımına yönelik olarak yapılan bu çalışmada 56 erkek ve 56 kadın olmak üzere toplam 112 kişi ile görüşülmüştür. Çiftçiler ve sağaltıcılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Çalışma alanında belirlenen bu bitkilerin 50 (%63)'si yörede doğal olarak yetişmekte, 29 (%37)'u ise kültüre alınmaktadır.

Çalışma süresince 33 familyaya ait 73 bitki türünün tedavi amacı ile kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışma alanında en fazla taksona sahip ilk 5 familya sırası ile Rosaceae 8 (%11.6), Fabaceae 7 (%10.3), Asteraceae 6 (%9.09), Brassicaceae 6 (%7.7) Lamiaceae 5 (%6.4) olmuştur. Çalışma sonucunda tespit edilen bitkilerden %97.1'nin insan, %2.9'nun ise hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Çalışma alanında tıbbi kullanımı belirlenen bitkilerin familya, cins ve tür adları, Türkçe ismi, kullanılan kısımları, kullanım şekilleri ve kullanım alanları hakkında bilgiler verilmiştir (Çizelge 1.).

Çizelge 1. İdil (Şırnak)'de geleneksel olarak kullanılan şifalı bitkiler.

Familya	Bitkinin bilimsel adı	Türkçe ismi	Yerel ismi	Kullanılan kısım	Kullanım şekli	Kullanım alanı
Amaryllidaceae	<i>Allium cepa</i> L.	Soğan	Pivaz	Gövde, kabuk	Kaynatma	Mikrop öldürücü, yara temizleyici, gözdeki iltihabı giderici, diz ağrıları için
	<i>Allium sativum</i> L.	Sarımsak	Sir	Bulbus dişleri	Taze	Uçuk tedavisi, tansiyon düşürücü, gür saçlar, idrar yolu enfeksiyonları
Anacardiaceae	<i>Pistacia eurycarpa</i> Yalt.	Bendek	Kızvan, Bıttım	Dal, meyve, tohum, reçine	Kaynatma	Kabızlık, hemoroid, mide ağrısı ve mide yarası
	<i>Rhus coriaria</i> L.	Sumak	Sımak, Sumak	Meyve	Taze, kaynatma	Hayvan zehirlenmeleri, sırt ağrısı, kaşıntı
Apiaceae	<i>Daucus carota</i> L.	Yabani havuç	Dentefij, Dentefrij, Dentrefij	Toprak üstü aksam	Kaynatma	Böbrek taşı, mide rahatsızlıkları, şeker hastalığı
Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	Zakkum	Rul	Yaprak, meyve, çiçek	Kaynatma	Uyuz ve kaşıntı
Araceae	<i>Arum dioscoridis</i> Sm.	Tirşik pancarı	Kari, Kardi, Kire sa	Kök, tohum, yaprak	Kaynatma, taze	Hemoroid, hazımsızlık, ciğer rahatsızlıkları
Asteraceae	<i>Anthemis cotula</i> L.	Hozan çiçeği	Papatya, Beybunok, Kulilka cennet cehennem	Toprak üstü aksam	Kaynatma	Diş ağrısı, ödem, grip, ağrı kesici
	<i>Centaurea iberica</i> Trevir. & Spreng.	Deligöz diken	Berekran, Stirizerk	Toprak üstü aksam	Kaynatma	Boğmaca
	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	Kenger	Kereng	Kök, toprak üstü aksam	Kaynatma, kızartma	Mide rahatsızlıkları
	<i>Matricaria aurea</i> (Loefl.) Sch. Bip	Çiçeğer	Kereflok, Beybunok, Giyake seve, Gulizerk, Giyake	Toprak üstü aksam	Kaynatma, demleme	Çocuklarda gaz problemi, baş ağrısı, doğum esnasında karın ağrısı
	<i>Onopordum carduchorum</i> Bornm. & Beauverd	Kav diken	Kelendor, Kelbeş, Kolek	Tohum	Taze, kaynatma	Mide ağrısı ve hazımsızlık, baş ağrısı, kanser, hemoroid
	<i>Silybum marianum</i> L.	Deve diken	Kivar, Kerbeş	Tohum, gövde	Taze	Karaciğer ve miğde ağrısı, hemoroid, hazımsızlık

Araştırma Makalesi / Research Article

Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Mill.	Sığırdili	Guriza ra sor	Bütün olarak	Taze, kaynatma	Vücut bölgesindeki iltihap, yara ve deri soyulmaları
Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Çobançantası	Nanke çuka, Pikelaçık	Toprak aksam üstü	Kaynatma, demleme	Böbrek rahatsızlıkları
	<i>Lepidium draba</i> L.	Yabani tere	Kinêberê, Kinêber, Kiremere	Toprak aksam üstü	Kaynatma, demleme	Miğde rahatsızlıkları
	<i>Lepidium spinosum</i> Ard.	Tere	Raşad, Reşad	Toprak aksam üstü	Taze	Boğazdaki balgam, guatr hastalığı, vücuttaki iltihap, kan yapıcı, şeker hastalığı
	<i>Nasturtium officinale</i> R. Br.	Su Teresi	Tuzık	Toprak aksam üstü	Taze, kaynatma	Sindirim ve hazımsızlık
	<i>Raphanus sativus</i> L.	Turp	Tıvır	Kök	Taze	İdrar kaçırma
	<i>Sinapsis arvensis</i> L.	Hardal	Herdel	Toprak aksam üstü	Kaynatma, demleme	Vücuttaki iltihap, şeker ve tansiyon
Convolvulaceae	<i>Cuscuta campestris</i> Yunck.	Küsküt	Dargerinek, İkşud, Heblenek	Bitkinin tamamı	Taze, kaynatma	Sarılık
Cucurbitaceae	<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Matsum & Nakai.	Karpuz	Şebeş, Zebeş	Meyve, tohum	Taze, kaynatma	Mide, kalp hastalığı ve kanser, mide ağrısı
	<i>Cucumis melo</i> L.	Kavun	Petiğ, Gundor	Meyve, tohum	Taze	Kansızlık, hazımsızlık ve kabızlık
	<i>Cucumis melo</i> var. <i>dudaim</i> (L.) Naudin.	Misk kavunu	Şımamok, Şemame	Meyve, tohum	Taze	Karın ağrısı, baş ağrısı
	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Rich.	Eşekhiyarı	Petruşk, Tiroziya kera, Hiyare kera	Meyve	Kaynatma	Sinüzit, basur
Fabaceae	<i>Astragalus longifolius</i> Lam.	Geven	Gunebez, Gunibesek	Toprak aksam üstü	Taze	Şeker hastalığı, ağız yaraları
	<i>Cicer arietinum</i> L.	Nohut	Nehk, Nok	Tohum	Taze, kaynatma	İdrar yolu hastalıkları
	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Meyan	Raya susa	Kök	Kaynatma	Hemoroid, ödem, enfeksiyon
	<i>Medicago sativa</i> L.	Yonca	Nefel	Toprak aksam üstü	Kaynatma	Kadın hastalıkları
	<i>Onobrychis viciifolia</i> Scop.	Korunga	Sedinank, Dımansedik, Kuncurok	Toprak aksam üstü	Kaynatma, Demleme	Şeker hastalığı, mide kalp ve kanser hastalıkları

Araştırma Makalesi / Research Article

	<i>Prosopis farcta</i> (Banks & Sol.) J. F. Macbr.	Çediotu	Hesuk, Ğurnuf, Hernuf	Meyve	Taze, kaynatma	Mide rahatsızlıkları
	<i>Trifolium repens</i> L.	Ak üçgül	Nefel	Toprak aksam üstü	Kaynatma	Anne sütünü arttırıcı
Fagaceae	<i>Quercus brantii</i> Lindl.	Meşe	Berü, Mazi	Meyve	Taze	Şeker hastalığı, ağız yaraları
Hypericaceae	<i>Hypericum triquetrifolium</i> Turra.	Pırpırotu	Botav, Batovk, Enzerut	Toprak aksam üstü	Kaynatma, demleme	Şeker hastalığı, mide kalp ve kanser hastalıkları
Lamiaceae	<i>Lamium macrodon</i> L.	Ballıbaba	Mijmijok	Toprak aksam üstü	Demleme, taze	Adet düzensizliği ve ağrıları, hemoroid
	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Huds.	Yarpuz	Pung	Toprak aksam üstü	Kaynatma	İdrar yolu enfeksiyonları, zehirlenmeler, ishal, şeker hastalığı ve kireçlenme
	<i>Mentha x piperita</i> L.	Nane	Neğneğ	Toprak aksam üstü	Kaynatma	Zehirlenme
	<i>Teucrium polium</i> L.	Acı yavşan	Bojdang, Beojdang, Bojnak, Baristo	Toprak aksam üstü	Taze, kaynatma	Mide rahatsızlıkları, şeker hastalığı, grip, gözdeki ağrı ve iltihaplanma
	<i>Thymbra spicata</i> L.	Zahter, Kekik	Hılışok	Yaprak	Taze, demleme	Mide rahatsızlıkları, hazımsızlık baş ağrısı, diş ağrısı, karın şişliği, grip
Linaceae	<i>Linum pubescens</i> Banks & Sol.	Keten	Kulilka hamri	Tohum	Taze	Kabızlık
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	Nar	Hınar, Henar	Meyve, çiçek, meyve kabuğu	Kaynatma	İshal
Malvaceae	<i>Alcea hohenackeri</i> (Boiss.&Huet) Boiss.	Hatmi	Darhiro, Hiro, Dahirok	Çiçek ve polen	Demleme	Tansiyon şeker, bronşit ve grip, kalp ve damar rahatsızlıkları, damar temizliği
	<i>Hibiscus esculentus</i> (L.) Moench.	Bamya	Bami, Bamya	Meyve	Kaynatma	Bağırsak rahatsızlıkları, kabızlık
	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Ebegümeçi	Tolık	Toprak aksam üstü	Kaynatma	Şeker hastalığı, halsizlik, adet olamama, karın iltihabı, karın şişliği, sahte gebeliğin yok edilmesi, yumurtalık ve karındaki tüm pisliklerin dışarı akması, diz ağrıları ve romatizma
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L.	İncir	Hejir, Hecir	Meyve	Kaynatma	Hemoroid, kalp rahatsızlığı, yumurtalık rahatsızlıkları, iltihap ve kabızlık
	<i>Morus nigra</i> L.	Dut	Tu, Tuşem, Barsinek	Meyve, yaprak	Taze, kaynatma	Göğüs şişkinliği ve ağrısı, çıban iltihabı

Araştırma Makalesi / Research Article

Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L.	Zeytin	Zeytun	Meyve, yaprak, dal	Yağ	Kabızlık, adet ve sahte gebelik, meme ağrıları, meme ucunda kuruma ve çatlama
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Gelincik	Hehecok, Kulilka buku zava, Kulilka nişane	Toprak aksam üstü	Kaynatma	Diz ağrıları, grip, baş ağrısı ve öksürük
Platanaceae	<i>Platanus orientalis</i> L.	Çınar	Çınar, Dara çınare	Yaprak	Kaynatma, demleme	Şeker hastalığı ve diz kireçlenmesi
Poaceae	<i>Hordeum vulgare</i> L.	Arpa	Ca, Ce	Tohum	Kaynatma	Bağırsak iltihabı ve kabızlık
	<i>Triticum aestivum</i> L.	Buğday	Genim	Tohum	Kaynatma	Öksürük, süt arttırıcı
Polygonaceae	<i>Rumex crispus</i> L.	Labada	Tırşok	Yaprak	Taze, kaynatma	Karın şişliği ve bağırsak iltihabı
Portulacaceae	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Semizotu	Parpar, Pırpar	Toprak aksamı üstü	Kaynatma	İdrar yolu rahatsızlıkları, şeker hastalığı, kanın pıhtılaşması, vücuttaki beze benzeri benler, mide ve ciğer rahatsızlıkları, kabızlık ve demir eksikliği
Pteridaceae	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	Eğreli	Pora fatime, Rihana be behn, Pora Fatma nebiya	Yeşil aksam	Kaynatma	Dalak rahatsızlığı, grip ve öksürük
Ranunculaceae	<i>Anemone coronaria</i> L.	Dağ lalesi	Gangilok, Catr	Toprak aksam üstü	Taze	Hemoroid
	<i>Ranunculus cuneatus</i> Boiss.	Düğünçiçeği	Pizpizok, Giyaye penir, Giyazerk	Toprak aksam üstü	Taze	Romatizma
	<i>Ranunculus kotschyi</i> Boiss.	Düğünçiçeği	Çınarok	Yaprak	Taze	Romatizma
Rhamnaceae	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill.	Karaçalı	Guhke şeyten, Stirik, Guharoke şeyten	Meyve, dal	Taze, kaynatma	Çatlak, şeker hastalığı
Rosaceae	<i>Amygdalus communis</i> L.	Badem	Behiv	Meyve	Taze	Ağız yaraları, egzamalar, saç gürleştirici
	<i>Armeniaca vulgaris</i> Lam.	Kayısı	Mışmışk, Mışmış, Keysi	Meyve	Taze, kaynatma	Kansızlık, kabızlık
	<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench	Kiraz	Karesi, Keresi	Toprak üstü	Demleme	İdrar yolu rahatsızlıkları, süt arttırıcı

	<i>Crataegus azarolus</i> (L.) Bosc. ex. dc.	Alıç	Guhij	Meyve, yaprak	Kaynatma	Böbrek taşı rahatsızlığı
	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Ayva	Bih, Bih	Meyve	Kaynatma	Boğaz iltihabı
	<i>Pyrus communis</i> L.	Armut	Karçık	Meyve	Taze, demleme	İdrar söktürücü, böbrek rahatsızlıkları
	<i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu	Şilan	Meyve	Demleme	Hemoroid, grip, kanser
	<i>Rubus caesius</i> L.	Böğürtlen, Ahududu	Direh	Meyve	Taze, kaynatma	Yumurta kistleri
Rutaceae	<i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	Limon	Limon, Leymun	Meyve	Taze, kaynatma	Böbrek taşı, grip
Solanaceae	<i>Capsicum annuum</i> L.	Biber	İsot, Biber	Meyve	Kaynatma	Sarılık ve mide ağrısı
	<i>Solanum melongena</i> L.	Patlıcan	Bacana reş	Meyve	Kaynatma	Bağırsak iltihabı ve enfeksiyon, kalp hastalığı, hemoroid
	<i>Solanum tuberosum</i> L.	Patates	Patata, Patat	Yumru	Taze	Yanıklar, yüzde ve vücutta oluşan güneş lekeleri
Ulmaceae	<i>Celtis tournefortii</i> Lam.	Çitlenbik	Teev, Teu, Tiok,	Meyve		
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	Isırgan	Gezgezk, Gezgezık	Toprak üstü aksam	Kaynatma	Grip, öksürük ve baş ağrısı, şeker hastalığı, yumurtalık kistleri, romatizmal hastalıklar
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i> L.	Asma	Tırh, Harsım	Meyve, dal	Kaynatma	Hemoroid, zehirlenmeler, kalp rahatsızlıkları

Yürütülen bu çalışma sonucu 28 hastalığa karşı 154 farklı taksonun kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada belirlenen ilk yedi hastalık ve bu hastalıklara karşı kullanılan bitki sayısı Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Bitkilerin farmakolojik sınıflandırılması

Hastalıklar	Hastalığa karşı kullanılan bitkiler
Gastrointestinal hastalıklar (23)	<i>Arum dioscoridis</i> , <i>Silybum marianum</i> , <i>Onopordum carduchorum</i> , <i>Gundelia tournefortii</i> , <i>Matricaria aurea</i> , <i>Daucus carota</i> , <i>Pistacia eurycarpa</i> , <i>Hibiscus esculentus</i> , <i>Punica granatum</i> , <i>Thymbra spica</i> , <i>Teucrium polium</i> , <i>Hypericum triquetrifolium</i> , <i>Cucumis melo</i> , <i>Nasturtium officinale</i> , <i>Cardaria draba</i> , <i>Vitis vinifera</i> , <i>Armenica vulgaris</i> , <i>Portulaca oleracea</i> , <i>Anemone cronaria</i> , <i>Ficus carica</i> , <i>Ecballium elaterium</i> , <i>Solanum melongena</i> , <i>Rosa canina</i> .
Şeker hastalığı (12)	<i>Sinapsis arvensis</i> , <i>Daucus carota</i> , <i>Malva neglecta</i> , <i>Alcea hohenerkeri</i> , <i>Teucrium polium</i> , <i>Mentha longifolia</i> , <i>Hipericum triquetrifolium</i> , <i>Quercus brantii</i> , <i>Prosopis farcta</i> , <i>Urtica dioica</i> , <i>Platanus orientalis</i> , <i>Portulaca oleracea</i>
Böbrek ve idrar yolu rahatsızlıkları (10)	<i>Daucus carota</i> , <i>Allium sativum</i> , <i>Mentha longifolia</i> , <i>Capsella bursa-pastoris</i> , <i>Raphanus sativus</i> , <i>Citrus limon</i> , <i>Pyrus communis</i> , <i>Cratagus aronia</i> , <i>Prunus cerasus</i> , <i>Portulaca oleracea</i>
Eklem ağrıları (9)	<i>Rhus coriaria</i> , <i>Urtica dioica</i> , <i>Ranunculus cuneatus</i> , <i>Ranunculus kotschyi</i> , <i>Platanus orientalis</i> , <i>Papaver rhoeas</i> , <i>Allium cepa</i> , <i>Teucrium polium</i> , <i>Mentha triquetrifolium</i>
Cilt hastalıkları (8)	<i>Nerium oleander</i> , <i>Rhus coriaria</i> , <i>Solanum tuberosum</i> , <i>Amygdalus communis</i> , <i>Paliurus spina-christi</i> , <i>Portulaca oleracea</i> , <i>Allium sativum</i> , <i>Anchusa azurea</i> .
İltihabi hastalıklar (7)	<i>Sinapsis arvensis</i> , <i>Allium sativum</i> , <i>Lepidium sativum</i> , <i>Solanum melongena</i> , <i>Prunus persica</i> , <i>Prunus cerasus</i> , <i>Cydonia oblonga</i>
Kadın hastalıkları (7)	<i>Malva neglecta</i> , <i>Lamium macrodon</i> , <i>Medicago sativa</i> , <i>Trifolium repens</i> , <i>Urtica dioica</i> , <i>Ficus carica</i> , <i>Olea europaea</i>

Çalışma alanında yöre halkı tarafından en çok kullanılan bitkiler ve kullanım amaçları şu şekildedir;

Gundelia tournefortii, mide rahatsızlıklarına karşı kullanılmaktadır. Bu bitkinin mide ağrılarında kullanıldığına Gültaş (2009), Şenkardeş (2010) ve Arasan (2014)’da değinmişlerdir.

Onopordum carduchorum mide ağrısı, baş ağrısı, hazımsızlık, hemoroid gibi rahatsızlıklarda kullanılmaktadır. Ayrıca kansere iyi geldiği söylenmektedir. Arasan (2014) bitkinin hemoroid, Şenkardeş (2010) ise ülser tedavisinde kullanıldığını belirtmektedir.

Ecballium elaterium bitkisi yörede sinüzit ve hemoroid tedavisinde kullanılmaktadır. Benzer şekilde kullanım Yıldız (1995), Şimşek ve ark. (2002), Kazan (2007), Bulut (2008), Metin (2009), Deniz ve ark. (2010), Poyraz Kayabaşı (2011), Sargın (2013), Arasan (2014) ve Keskin (2018) tarafından da belirtilmiştir.

Teucrium polium adlı bitkinin mide rahatsızlıkları, şeker hastalığı, grip, göz iltihabı ve ağrılarına, nefes darlığı ve romatizmaya iyi geldiği için kullanılmaktadır. Baytop (1999), Bulut (2006), Balos (2007), Akan ve ark. (2008), Polat (2010), Doğan ve Bağcı (2011) şeker hastalığına karşı kullanıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca Ertuğ (2002), Bulut (2006), Kazan (2007), Altundağ (2009) ve Oğuz ve Tepe (2017) mide rahatsızlıklarında kullanıldığını belirtmişlerdir. Literatürde göz tedavisinde kullanımına dair herhangi bir bilgiye rastlanmadı.

Malva neglecta çalışma alanında şeker hastalığı, kadınsal rahatsızlıklar, halsizlik, karın şişliği, yumurtalık iltihabı ve romatizmaya karşı kullanılmaktadır. Şimşek ve ark. (2002), Bulut (2006) ve Metin (2009), bu bitkinin adet sancularına karşı kullanıldığını belirtmişlerdir. Arıtuluk (2010) ise, kadınsal rahatsızlıklar ve romatizmaya karşı kullanıldığından bahsetmektedir.

Papaver rhoeas, yörede diz ağrısı, baş ağrısı ve gribal enfeksiyonların tedavisinde kullanılmaktadır. Bulut (2008), öksürük için Arasan (2014) ise soğuk algınlığı, öksürük gibi durumlarda kullanıldığını belirtmektedir.

Portulaca oleracea, yöredeki halk tarafından kalp rahatsızlıkları, idrar yolu enfeksiyonları, şeker hastalığı, kan pıhtılaşmaları, mide rahatsızlıkları, siğil benzeri vücut şişliklerinde, kabızlık ve demir eksikliğinde kullanılmaktadır. Benzer kullanım Yıldız (1995) ve Bulut (2006) tarafından bildirilmiştir.

Platanus orientalis, yörede şeker hastalığı ve diz kireçlenmesine karşı kullanılmaktadır. Polat (2010), Aktan (2011) ve Arasan (2014) diz kireçlenmesine karşı Keskin (2018) ise sarılığa karşı kullanıldığına dair bilgiler vermişlerdir.

Amygdalus communis, çalışma alanında ağız yaraları tedavisinde ve vücutta oluşan egzamalara karşı kullanılmaktadır. Ayrıca saçı gürleştirmek amacıyla da bitkiden elde edilen yağ saça uygulanmaktadır. Polat (2010), bitkinin ciltteki yara ve lekelere iyi geldiğini, Deniz ve ark. (2010), vücut yaraları ve saç sağlığı için kullanıldığını Arasan (2014) ise, ağız yaralarına karşı kullanıldığını belirtmiştir.

Armeniaca vulgaris, özellikle kansızlık problemi olan çocuklarda kullanılmaktadır. Ayrıca kabızlık durumunda da suyu içilmektedir. Baytop (1999), Şenkardeş, (2010), Doğan ve Bağcı (2011), Poyraz Kayabaşı (2011) ve Sargın (2013) adlı araştırmacılar kabızlığa karşı kullanıldığından bahsetmektedirler.

Urtica dioica çalışma alanında gribal enfeksiyonlarda, öksürük ve baş ağrısı, şeker hastalığı, kadınlarda yumurtalık kistleri, kanser ve romatizmaya karşı kullanılmaktadır. Literatürde bu bitkinin kansere, romatizmal ve eklem ağrılarına karşı kullanıldığını bildirilmiştir (Baytop, 1999; Ertuğ, 2002; Şimşek ve ark., 2002; Bulut, 2006; Kazan, 2007; Akgül, 2008; Güldaş, 2009; Arıtuluk, 2010; Ayandın, 2010; Deniz ve ark., 2010; Polat, 2010; Şenkardeş, 2010; Doğan ve Bağcı, 2011; Mükemre, 2013; Sargın, 2013; Mükemre, 2013; Sargın, 2013).

Sonuç

Yürütülen bu çalışma sonucunda görüşülen 112 kaynak kişinin çoğu çiftçiler ve sağıltıcılardan oluşmaktadır ve büyük çoğunluğu 45 yaş üzerindedir. Bölgede genç nesil, geleneksel halk hekimliği konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Bu durum elde edilen bu bilgilerin son kuşaklarla beraber yok olma tehlikesini doğurmaktadır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda şifalı bitkilerin genellikle gıda amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bazı bitkilerin yem bitkisi olarak, bazılarının süs bitkisi, bazılarının ise barınak ve yakacak olarak kullanıldıkları belirlenmiştir. Tespit edilen bitkilerden 29 tanesi kültüre alınmakta, 50 tanesi ise yabani olarak yetişmektedir. Bazı şifalı bitkiler tek başına kullanılırken bazıları da su, tereyağı, zeytinyağı, bal, yumurta, süt, yoğurt gibi yardımcı maddelerle kullanılmaktadır. Tespit edilen bitkiler baş ağrısı, diş ağrısı, göz iltihabı, ağız yaraları, boğaz hastalıkları, kulak rahatsızlıkları, karın ağrısı, mide ağrısı, hazımsızlık, hemoroid, cilt rahatsızlıkları, kanser, kalp rahatsızlıkları, grip, kadın hastalıkları gibi birçok alanda kullanılmaktadır.

Çalışmada elde edilen verilere göre tedavi amacıyla kullanılan 79 bitkiden 55 tanesi dahilen, 8 tanesi ise haricen kullanılmaktadır. Hem haricen hem de dahilen kullanılan bitki sayısı ise 16 tanedir.

Tespit edilen bitkilerin bilimsel isimleri, kullanım amacı ve kullanım şekli belirlenmiş, yöre halkının geçmişten günümüze binlerce yıllık bilgi birikimlerinin ve deneyimlerinin gelecek nesillere aktarılması sağlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgilerin birçoğuna literatürde rastlanmaması ve çalışma alanında bu tarz çalışmalar yapılmamış olması oldukça önemli bir sonuçtur. Böylece bu çalışma ile halk hekimliğinde kullanılan birçok bitkinin bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- Acıbuca, V., Bostan-Durak, D., (2018). Dünya’da ve Türkiye’de tıbbi ve aromatik bitkilerin yeri ve önemi. *Çukurova Tarım Gıda Bilimleri Dergisi*. 33(1): 378-44.
- Akan, H., Korkut, M.M., Balos, M.M., (2008). Arat dağı ve çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) etnobotanik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri*, 20 (1), 67-81.
- Akgül, A., (2008). Midyat (Mardin) civarında etnobotanik. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aktan, T., (2011). Yenişehir (Bursa) ve köylerinin etnobotanik özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Altundağ, E., (2009). Iğdır İlinin (Doğu Anadolu Bölgesi) doğal bitkilerinin halk tarafından kullanımı. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Anonim, (2023a). İdil Belediyesi. <http://www.idil.bel.tr/idil/> (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Anonim, (2023b). İdil İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. <https://idil.meb.gov.tr/www/idil-tarihcesi/icerik/395> (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- Anonim, (2023). <https://www.altayli.net/ibni-sinanin-hekimligi-ve-ta-babetin-gelismesine-etkileri.html> (Erişim tarihi: 03.01.2024).
- Arasan, Ş., (2014). Savur (Mardin) yöresinin halk hekimliğinde kullanılan bitkiler ve kullanım alanları. Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Arituluk, Z.C., (2010). Tefenni (Burdur) İlçesinin florası ve halk ilaçları. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ayandın, H., (2010). Avşar, Şabanözü ve Çile Dağı (Polatlı/Ankara) arasında kalan bölgenin etnobotanik özellikleri. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Balos, M.M., Akan, H., (2007). Zeytinbahçe-Akarçay (Birecik, Şanlıurfa) arasında kalan bölgenin etnobotanik özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 2 (29), 155-171.
- Baytop, T., (1999). Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi; Geçmişte ve Bugün. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul. 480s.
- Bekki, S., (2021). Dünden Bugüne Halk Hekimliği Üzerine Düşünceler. In: Halk Kültüründe Sağlık. Motif Vakfı Yayınları, İstanbul. 33-37s.
- Bulut, Y., (2006). Manavgat (Antalya) yöresinin faydalı bitkileri. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Bulut G., (2008). Bayramiç (Çanakkale) yöresinde etnobotanik araştırmalar. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Davis, P.H., 1965-85. Flora of Turkey and East Aegean Islands. Vol. 1-9. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Deniz, L., Serteser, A., Kargioğlu, M., (2010). Uşak Üniversitesi ve yakın çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2010-01, 57-72.
- Doğan, G., Bağcı, E., (2011). Elazığ'ın bazı yerleşim alanlarında halkın geleneksel ekolojik bilgisine dayanarak kullanıldığı bitkiler ve etnobotanik özellikleri. *Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23 (2):77-86.
- Ertuğ, F., (2002). Bodrum yöresinde halk tıbbında yararlanılan bitkiler, *Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı*, Bildiriler, 29-31 Mayıs, Eskişehir. 76-93s.
- Gültaş, N., (2009). Adıyaman İlinde etnobotanik değeri olan bazı bitkilerin kullanım alanlarının tespiti. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, H.C., (2000). "Flora of Turkey and the East Aegean Islands", Vol.11, Edinburgh University Pres. Edinburgh.
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., Babaç, M.T., (2012). Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler), Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, İstanbul.
- Hayta, S., Polat, R., Selvi, S., (2014). Traditional uses of medicinal plants in Elazığ (Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*, 154, 613-623.
- Kazan, D., (2007). Ortaca (Muğla) İlçesinin etnobotaniği. Yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Keskin, C., (2018). Mardin'de geleneksel halk hekimliğinde kullanılan tıbbi bitkiler ve geleneksel kullanımları. MAS International Conference on Mathematics-Engineering-Natural & Medical Sciences-II. December 22, Mardin.
- Metin, A., (2009). Mut ve çevresinde yetişen bitkilerin (Mersin) etnobotanik özellikleri. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Miara, M.D., Bendif, H., Rebbas, K., Rabah, B., Hammou, M.A., Maggi, F., (2019). Medicinal plants and their traditional uses in the highland region of Bordj Bou Arreridj (Northeast Algeria). *Journal of Herbal Medicine*, 16:100262.
- Muratgeldiev, Y., Küçüködük, M., Bingöl, Ü., Güney, K., Geven, F., (2000). İran-Turan floristik bölgesi. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi*, 1, 119-124.
- Mükemre, M., (2013). Konalga, Sırmalı, Dokuzdam köyleri (Çatak-Van) ve çevrelerini etnobotanik özellikleri. Yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Oğuz, F., Tepe, I., (2017). Yüksekova (Hakkâri) yöresinde halk tababetinde kullanılan bitkiler ve kullanım alanları. *Turkish Journal of Weed Science* 20 (2), 28-37.
- Palombo, E. A., (2009). Traditional medicinal plant extracts and natural products with activity against oral bacteria: potential application in the prevention and treatment of oral diseases. *Evid-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2011, s.1-15.
- Polat, R., (2010). Havran ve Burhaniye çevresinde tarımsal biyoçeşitlilik ve etnobotanik araştırmalar. Doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Polat, R., Cakilcioglu, U., Kaltalioglu, K., Ulsan, M.D., Türkmen, Z., (2015). An ethnobotanical study on medicinal plants in Espiye and its surrounding (Giresun-Turkey). *Journal Ethnopharmacology*, 163:1-11.

- Poyraz-Kayabaşı, N., (2011). Manyas ve Köylerinde etnobotanik bir çalışma. Yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Sargın, S.A., (2013). Alaşehir ve Çevresinde (Manisa) tarımsal biyoçeşitlilik ve etnobotanik araştırmaları. Doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Balıkesir.
- Schippmann, U.W.E., Leaman, D., Cunningham, A.B., (2006). A comparison of cultivation and wild medicinal and aromatic plants under sustainability aspects. *Frontis*, 17, 75-95.
- Sönmez, E., Kırbağ, S., İnci, Ş., (2019). Antifungal and antibacterial effect of dodder (*Cuscuta campestris*) used for hepatitis treatment of mothers and newborn infants in province Mardin in Turkey. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29 (4), 722-730.
- Şenkardeş, İ., (2010). Ürgüp Yöresinin (Nevşehir) geleneksel halk ilacı olarak kullanılan bitkileri. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek I., Aytekin, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Ş., (2002). Anadolu’da halk arasında bitkilerin kullanılış amaçları üzerinde etnobotanik bir çalışma. *Bitkisel İlaç Ham maddeleri Toplantısı, Bildiriler*, 29-31 Mayıs, Eskişehir. 434-457s.
- Tek, R., (2021). Anadolu Türk halk hekimliği uygulamalarında analogik düşünce. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 18, 15-26.
- Temel, Z., Şengül, H., (2018). Mardin İli Midyat yöresinde süryani ev şarapçılığı üzerine sosyo –ekonomik bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 36 (7), 97-108.
- WHO, (2023). World Health Organization. <https://www.who.int › world-health-statistic-reports>. Erişim Tarihi: 18.10.2023.
- Yıldız, R., (1995). Büyük Şifalı Bitkiler Sular ve Kaplıcalar Ansiklopedisi. Huzur Yayınevi, İstanbul. s.536.